

KRZYSZTOF FOKT
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

„Unie międzypaństwowe w dziejach dawnej Rzeczypospolitej” oraz „Parlamentaryzm dawnej Rzeczypospolitej”. Panele dyskusyjne na III Kongresie Zagranicznych Badaczy Dziejów Polski

“Interstate Unions in the History of the Polish-Lithuanian Commonwealth” and
“Parliamentarianism in the Polish-Lithuanian Commonwealth”: Discussion
panels at the Third Congress of International Researchers of Polish History

Abstract

The proceedings of two panels of the Third Congress of International Researchers of Polish History (Kraków, 11th–14th October, 2017), concerning important matters of constitutional history of the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania, as well as of the Polish-Lithuanian Commonwealth are presented briefly in the report. Both panels were organized and chaired by the Cracow scholar, Professor Wacław Uruszczak, aided in this respect by his colleagues from Warsaw, Professors Jolanta Choińska-Mika and Andrzej B. Zakrzewski. During the proceedings, sixteen scholars representing nine countries and two major disciplines (history and law) presented their papers, while many others took part in the discussion.

Keywords: Kingdom of Poland, Grand Duchy of Lithuania, Polish-Lithuanian Commonwealth, Parliamentarianism, Interstate Unions, Constitutional History.

Słowa kluczowe: Królestwo Polskie, Wielkie Księstwo Litewskie, Rzeczpospolita Obojga Narodów, unie międzypaństwowe, parlamentaryzm, historia ustroju.

W dniach 11–14 października 2017 roku w Krakowie odbył się III Kongres Zagranicznych Badaczy Dziejów Polski, nawiązujący do analogicznych, owocnych przedsięwzięć zorganizowanych w latach 2007 i 2012 z inicjatywy prof. prof. Andrzeja Chwalby i Krzysztofa Zamorskiego pod egidą Polskiego Towarzystwa Historycznego. Do organizacji III Kongresu, którego hasło przewodnie brzmieć miało: „Dawna Rzeczpospolita. Historia – pamięć – dziedzictwo”, włączone zostało także krakowskie środowisko historyków państwa i prawa. Organizatorzy Kongresu zwrócili się bowiem do prof. Wacława

Uruszczaka z prośbą o zaplanowanie, zorganizowanie i przeprowadzenie jednego z paneli dyskusyjnych, dotyczącego unii międzypaństwowych, a po dalszej dyskusji i namyśle także drugiego, poświęconego zagadnieniom parlamentaryzmu. Prof. Uruszczak na prośby te przystał, dzięki czemu powstała unikatowa możliwość zebrania na dwóch specjalistycznych sesjach dyskusyjnych grona uczonych reprezentujących nie tylko różne kraje – i to bynajmniej nie tylko te będące państwami sukcesyjnymi I RP – lecz także różne dyscypliny naukowe: historię i prawo. O wspólne moderowanie dyskusji w powierzonych swojej pieczy panelach prof. Uruszczak poprosił uczonych z Uniwersytetu Warszawskiego: prof. Andrzeja B. Zakrzewskiego (do panelu dotyczącego unii międzypaństwowych) oraz prof. Jolantę Choińską-Mikę (do panelu poświęconego parlamentaryzmowi).

Jako pierwszy, w dniu 12 października 2017 roku, odbył się panel dotyczący unii międzypaństwowych w dziejach dawnej Rzeczypospolitej. Obrady tego gremium rozpoczął jako moderator prof. Uruszczak, wskazując na doniosłe znaczenie problematyki unii międzypaństwowych – i to nie tylko brzemiennej w skutki połączenia Korony i Litwy, lecz także bardziej efemerycznych związków z Węgry czy Saksonią – w dziejach Polski i Rzeczypospolitej polsko-litewskiej. Pierwsza tura obrad obejmowała trzy referaty: Marka Heleniaka (Australia) pt. *Wybór królewicza Władysława na Cara Moskwy – niemożliwa unia*, Wiktora Brechunenki (Ukraina) pt. *Od „ojczyzny milej” do protektora Hetmańszczyzny. Obraz Rzeczypospolitej w świadomości Kozaczyzny XVII–XVIII wieku*, oraz Rimvydasa Petrauskasa (Litwa), pt. *Geneza i początek unii polsko-litewskiej. Czy zmiana paradygmatu we współczesnej historiografii?* W dyskusji, w której udział wzięli między innymi H. Rutkowski, R. Frost, W. Uruszczak, A. Zakrzewski, L. Korczak, D. Kołodziejczyk i referenci, odniesiono się do różnych wątków poruszonych we wszystkich trzech wystąpieniach. Żywo dyskutowane były na przykład: kwestia stopnia akceptacji kandydatury królewicza Władysława na tron moskiewski na Litwie, problem znaczenia możliwych litewskich w zarządzaniu Wielkim Księstwem w późnym średniowieczu, a także kwestia, w jakim stopniu listy starszyny kozackiej stanowią odpowiednie źródło do badania wyobrażeń autorów o miejscu Kozaczyzny w strukturze Rzeczypospolitej.

Druga sesja obrad panelu dotyczącego unii politycznych obejmowała trzy referaty: Witalija Michajłowskiego (Ukraina) pt. *Od Krewa do Lublina. Unie w ujęciu Rusi i ich prezentacja w historiografii ukraińskiej* (składający się z dwóch części – pierwszej dotyczącej wzmianek o unii w ruskich latopisach i drugiej, odnoszącej się do naukowej historiografii ukraińskiej), Aleksandra Musina (Rosja) pt. *Litewsko-polsko-nowogrodzkie zwierzchnictwo nad południowymi częściami ziemi nowogrodzkiej w XV wieku* (dotyczący fenomenu tzw. Czernokuństwa), oraz Andrzeja Rachuby pt. *Co zrealizowano z treści unii lubelskiej 1569 r. Wielkie Księstwo Litewskie w składzie Rzeczypospolitej*¹. W żywej i wielowątkowej dyskusji po tej części obrad żywy udział wzięli między innymi H. Rutkowski, J. Kiaupiene, A. Krawcewicz, D. Grocholski, N. Starczenko, I. Lewandowska-Malec, R. Frost, referenci i obaj moderatorzy. Poruszono w niej rozmaite problemy, w tym: kwestię stopnia kulturowego spolszczenia elit litewskich, wchła-

¹ W sesji tej miał zostać wygłoszony jeszcze jeden referat: prof. Jerzego Malca, który z racji innych, pilnych obowiązków nie zdołał przybyć na obrady. Niemniej jednak opracowanie to ukaże się drukiem wraz z innymi wygłoszonymi w ramach omawianego tu panelu.

niania w ich grono koroniarzy i intensywności litewskiego partykularyzmu, a także odpowiedniej terminologii, jakiej należałoby używać na określenie tworu państwowego, takiego jak Rzeczpospolita polsko-litewska oraz poszczególnych jego części (np. dawnych staroruskich księstw, które weszły w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego). W dyskusji nad referatem V. Michajłowskiego poruszany był też problem przemożnej wagi dotychczasowego piśmiennictwa historycznego, które dostarcza nam pojęć i narzędzi rozumienia przeszłości, przez co jesteśmy od niego – by przywołać słowa Referenta – „narkotycznie uzależnieni”.

W ostatniej części obrad omawianego tu panelu wygłoszono trzy dalsze wystąpienia: Karsten Holste (Niemcy) przedstawił referat pt. *Elity w okresie unii polsko-saskiej. Intensyfikacja kontaktów a retoryka odrębności*, Felicia Rošu (Holandia) zaprezentowała wystąpienie pt. *Our Hungarian Neighbors: The Transylvanian Connection under Stephen Báthory, 1576–1586*, wreszcie Robert Frost (Wielka Brytania) wygłosił referat pt. *Union; Republic, State: Defining the Commonwealth of the Two Nations*. W wystąpieniu swym prof. Frost odniósł się także krótko do wystąpień poprzednich referentów. Dyskusja po ostatniej części panelu skoncentrowała się na kwestiach terminologii, zarówno historycznej (Rzeczpospolita/*Respublica*, państwo/*status*), jak i współczesnej (*composite state*, *multiply monarchy*, *conglomerate state*), która służyłaby lub mogła służyć opisowi unii polsko-litewskiej w różnych jej odsłonach i stadiach rozwoju. W tej części dyskusji, w której udział wzięli między innymi referenci, W. Uruszczak, D. Kołodziejczyk, A. Grześkowiak-Krwawicz i A.K. Link-Lenczowski, poruszono jednak także kwestie związane z uniami polsko-litewskiej Rzeczypospolitej z Siedmiogrodem i Saksonią.

Obrady sesji skonkludował prof. Uruszczak, stwierdzając – zgodnie ze stanem faktycznym, gdyż w obradach panelu stale uczestniczyło kilkadziesiąt osób – duże i nieślabnące zainteresowanie tematyką unii międzypaństwowych w przeszłości. Główny moderator panelu stwierdził także, że w tematyce tej wciąż można dokonać nowych i oryginalnych ustaleń, przywołując jako przykład własne niedawne ustalenia dotyczące unii w Krewie².

Następnego dnia (13 października 2017 r.) odbył się drugi z omawianych tu paneli Kongresu, dotyczący parlamentaryzmu dawnej Rzeczypospolitej. W pierwszej części obrad referaty swe wygłosiły dwie uczone litewskie: Jūratė Kiaupienė (*Parlamentaryzm w kulturze politycznej Wielkiego Księstwa Litewskiego do połowy XVII wieku*) i Ramunė Šmigelskytė-Stukienė (*Życie parlamentarne na Litwie w ostatnich latach istnienia Rzeczypospolitej Obojga Narodów*). W dyskusji po tych referatach, w której udział wzięli między innymi W. Uruszczak, A.B. Zakrzewski, R. Frost i M. Faber, skupiono się na problematyce genezy parlamentaryzmu litewskiego oraz zagadnieniach szczegółowych poruszonych przez obydwie Referentki.

W kolejnej części obrad referaty swe wygłosiło dwoje badacze polskich: Michał Zwierzykowski (*Między sejmem a samorządem terytorialnym. Konsekwencje ustrojowe funkcjonowania sejmików dawnej Rzeczypospolitej*) oraz Izabela Lewandowska-Malec (*Parlamentaryzm I Rzeczypospolitej jako przejaw demokracji deliberacyjnej*), a także

² Por. W. Uruszczak, *Unio regnorum sub una corona non causat eorum unitatem. Unia Polski i Litwy w Krewie w 1385 r. Studium historyczno-prawne*, Kraków 2017.

Martin Faber (*Co to było Liberum rumpo?*) z Uniwersytetu Alberta Ludwika we Fryburgu Bryzgowijskim. W żywej dyskusji, jaka nastąpiła po tych referatach, wzięli udział między innymi M. Zwierzykowski, J. Stoliczki, R. Frost i A.B. Zakrzewski. Poruszano szereg wątków, szczególnie jednak omawiana była kwestia wczesnego – wyprzedzającego kryzys instytucji sejmku – wzrostu kompetencji sejmików ziemskich oraz problem rozbieżności między teorią i frazeologią demokracji szlacheckiej I Rzeczypospolitej a jej praktyką polityczną.

Ostatnia tura referatów w tym panelu obejmowała wystąpienia: Moniki Konrádové (Republika Czeska) pt. *Parlamentaryzm polski oczyma dyplomatów cesarskich w drugiej połowie XVII wieku*, Catherine McKenna (USA), pt. *Liberum veto i kryzys ustrojowy Rzeczypospolitej, 1661–1674*, oraz Olgi Morozovoj (Ukraina), pt. *Ustrój parlamentarny Rzeczypospolitej Obojga Narodów i tworzenie parlamentaryzmu na ziemiach ukraińskich*. W dyskusji, w której udział wzięli – obok referentów i obojga moderatorów – m.in. R. Frost, H.-J. Bömmelburg, A.B. Zakrzewski, skupiono się głównie na kwestiach poruszanych w dwóch pierwszych wystąpieniach. Dyskutanci zwrócili między innymi uwagę na kwestię doboru informacji w korespondencji dyplomatów habsburskich oraz konieczność ich porównania z relacjami dyplomatów pruskich; sporo czasu zajęła dyskusja nad przyczynami kryzysu parlamentarnego lat 60. XVII wieku oraz nad charakterystyką Jana Kazimierza Wazy jako władcy.

Ostatnią sesję dyskusji i całe obrady podsumował prof. Wacław Uruszczak, podnosząc – nie po raz pierwszy w tym dniu – szczególne znaczenie problematyki parlamentarnej w studiach nad dawną Rzeczpospolitą oraz zapowiadając publikację opracowań opartych na referatach z obydwu paneli, którym przewodniczył³.

³ Publikacja tekstów nawiązujących do wygłoszonych na obydwu panelach wystąpień jest obecnie przygotowywana we współpracy z Wydawnictwem Sejmowym.